Riigikohtu arvamus[1] karistusseadustiku, loomakaitseseaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu kohta

- **Eelnõu § 1 p 1: vastutus tahtlikult tekitatud ajutise süüvõimetuse korral**

Riigikohus leidis esialgsele eelnõule arvamust avaldades, et muudatust ei ole seletuskirjas põhjalikult analüüsitud. Eelnõu seletuskirja on nüüd mõnevõrra täiendatud.

Ebaselge on, miks otsustati loobuda KarS § 60 (karistuse kergendamine seaduses sätestatud juhtudel) kohaldamise võimalusest. Ka on sätet muudetud selliselt, et see laieneb üksnes *ajutise* raske psüühikahäire esilekutsumisele. Seetõttu võib järeldada, et loodavat erandit ei saa rakendada (püsivat) rasket psüühikahäiret põdevatele inimestele, kes ravist keelduvad.

Endiselt kasutatakse normis sõnastust *tahtlikult,* seletuskirja järgi peab aga *psüühilise seisundi kontrolli alt väljumine* olema põhjustatud *teadlikult ja tahtlikult.* Jätkuvalt pole selge, mida peab toimepanija tahtlus hõlmama ning mida on seletuskirja silmas peetud *teadlikkuse* all. Üldine teadmine selle kohta, et alkohol, ravimid või uimastid võivad põhjustada (raskeid ajutisi) tervisekahjustusi, ei saa automaatselt tõendada tahtlust raske psüühikahäire tekkimise suhtes konkreetsel juhul. Ka varasem psühhootiline episood või meditsiiniline hoiatus ei pruugi olla piisav alus tahtluse jaatamiseks. Eelnõu seletuskiri vajaks kavandatava muudatuse olulisust silmas pidades enam selgitusi konkreetse riski ettenägemise ja selle tõendamise kohta.

- **Eelnõu § 1 p 3: loomapidamise keeld**

Läbi tuleb mõelda loomapidamiskeelu ja tegutsemiskeelu omavaheline suhe. Seletuskirjas ei ole kõrvutatud omavahel loomapidamiskeeldu ja tegutsemiskeeldu ning nende võimalikke kattuvusjuhtusid.

- **Eelnõu § 1 p 5: perevägivald kui karistust raskendav asjaolu**

Esialgu sooviti muuta KarS § 58 p 4 selliselt, et karistust raskendav asjaolu oleks süüteo toimepanemine ka endise või praeguse elukaaslase suhtes. Nüüd on lisaks senisele karistust raskendavaks asjaoluks kuriteo toimepanemine abikaasa või paarisuhtepartneri vastu. Seletuskirjas põhjendatakse muudatust vajadusega tagada kooskõla Istanbuli konventsiooniga, mis nõuab, et perevägivallana käsitataks ka vägivalda endise või praeguse partneri ja abikaasa poolt. Seletuskirjas märgitakse, et ka nende isikute puhul tuleb tuvastada perekondlik sõltuvus.

Kordame VTK-le antud arvamuses selgitatut, et ka kehtiv seaduse sõnastus ei välista arvestada raskendava asjaoluna süüteo toimepanemist (endise) abikaasa või paarisuhtepartneri vastu, kui nende puhul tuvastatakse perekondlik sõltuvus. Istanbuli konventsiooni artikli 46 punkti a nõudele vastab KarS § 58 p 4, mis näeb muu hulgas karistust raskendava asjaoluna ette mistahes süüteo toimepanemise süüdlase endise või praeguse pereliikme, süüdlasega koos elava isiku või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses oleva isiku suhtes (RKKK 1-21-4285/79, p-d 27–28).

[1] Riigikohtu arvamus ei väljenda Riigikohtu siduvat seisukohta. Riigikohus kujundab siduvaid seisukohti ainult kohtuasjade menetlemisel Riigikohtus.

- **Eelnõu § 1 p 7: ähvardamise koosseisu laienemine**

Ähvardamise koosseisu oluline laiendamine on seadusandja õiguspoliitiline valik. Tehtavate muudatuste vajalikkus ja sisu tuleb aga hoolikalt läbi kaaluda.

Normitehniliselt on küsitav, miks on eelnõukohase § 120 lg 1 p-s 3 eraldi välja toodud vägistamisega ähvardamine, kui sama punkti järgi soovitakse kriminaliseerida kõikide seksuaalse enesemääramise vastaste kuritegude toimepanemisega ähvardamine.

KarS § 120 lg 1 punktiga 4 kriminaliseeritakse *seksuaalse sisuga materjali ebaseadusliku avaldamisega* ähvardamine. Eelnõu tekst ja seletuskiri ei ole selle muudatuse osas jätkuvalt omavahel vastavuses. Eelnõu räägib (nüüd) seksuaalse sisuga *materjali* avaldamisest, seletuskirjas aga kirjeldatakse seksuaalse sisuga *andmete* avaldamist, mis peaks hõlmama ähvardamist *pildi, video või muu teabetalletuse* avalikustamisega. Viidatakse eelnõuga loodavale kuriteokoosseisule § 157^4, mis kriminaliseerib seksuaalse iseloomuga *pildi, video või muu teose* kättesaadavaks tegemise. Jääme eelnõu varasemas menetlusetapis väljendatud palve juurde esitada süstemaatiline ja ühtne käsitlus kasutatavate mõistete sisu kohta, s.o selgitada, mis on teabetalletus, teos, seksuaalse sisuga andmed ja seksuaalse sisuga materjal ning selgelt määratleda, millised teod milliste andmete ja/või talletustega vms on kavas kriminaliseerida.

KarS § 120 lg 1 p-ga 6 kriminaliseeritakse *olulise vara* rikkumise või hävitamisega ähvardamine. Riigikohtu varasemaid märkusi selle seadusemuudatuse kohta ei ole arvestatud. Vähesed on seletuskirjas antud juhised selle kohta, kuidas kohtupraktikas vara olulisust edaspidi sisustada. Pelgalt kannatanu jaoks mingi eseme väärtuse kaudu selle hindamine, kas tegu on kuriteoga või mitte, võib viia õiguskindlusetuseni. Endiselt pole selge, kas ja kuidas mõjutab eelnõu väljatöötajate hinnangul uus, kannatanu subjektiivsest aspektist lähtuv vara olulisuse kriteerium nt KarS § 214 (väljapressimise) kohaldamist.

KarS § 120 kohaldamisala märkimisväärsel laiendamisel ei ole eelnõu koostamisel antud reaalistlikku hinnangut kavandatavate muudatuste mõjule menetlejate töökoormusele.

- **Eelnõu § 1 p 8: füüsilise ja vaimse tervise kahjustamine (KarS § 121)**

Seni saab kehalise väärkohtlemise eest karistada kuni üheaastase vangistusega, edaspidi kuni kaheaastase vangistusega. Riigikohtu märkusi arvestati osaliselt ning sanktsiooni ülemmäära vähendati esialgu planeeritud kolmeaastaselt vangistuselt kaheaastase vangistuseni. Samuti täiendati seletuskirja.

Kordame, et sanktsiooni tõstmine on seadusandja karistuspoliitiline valik, kuid seda ei saa põhjendada üksnes üldise vajadusega reageerida vägivallale rangemalt. Tuleks näidata, miks kehtiv sanktsiooniraam ei võimalda piisavalt proportsionaalset karistamist või milline konkreetne probleem on praktikas ilmnenud ning kas kavandatud muudatus seda ka tegelikult lahendab. Hindama peab kogu sanktsioonisüsteemi, sh suhet kvalifitseerivate koosseisudega, ning karistuse individualiseerimise võimalusi.

Normitehniliselt on küsitav, miks on kasutatud ülaindeksiga (2^1) punkti, kui kogu paragrahvile antakse eelnõuga läbivalt uus sõnastus.

- **Eelnõu § 1 p 9: hooldaja kohustuse rikkumine**

Edaspidi karistatakse KarS § 124^1 järgi teadvalt ja korduvalt isiku, kes haiguse, puude, vanuse või muu põhjuse tõttu on abitus seisundis või vajab hooldamist ja kelle suhtes toimepanijal lasub hooldamise kohustus, vajaliku abi, ravimite või ravi andmata jätmise või ravi väärkasutamise, samuti teadvalt ja korduvalt inimväärikust alandava kohtlemise eest kuni üheaastase vangistusega. Riigikohtu märkusi arvestati varasemas menetlusetapis osaliselt.

Jätkuvalt on kaheldav, kas hooldamise kohustuse tekkimise alus on piisavalt selge, kas mõisted *vajalik abi* ja *inimväärikust alandav kohtlemine* on seaduse, seletuskirja ja asjakohase kohtupraktika abil piisavalt piiritletavad ning kuidas eristada loodavat koosseisu teistest isikuvastastest kuriteokoosseisudest.

- **Eelnõu § 1 p 10: ahistava jälitamise sanktsiooni tõstmine**

KarS § 157^3 lg 1 sanktsiooni tõstetakse üheaastaselt vangistuselt kolmeaastasele vangistusele. Muudatuse eesmärk on tagada, et ahistava jälitamisena kvalifitseeritavad vaimse vägivalla rasked vormid, mis võivad põhjustada kannatanule pikaajalist psüühilist kahju, saavad proportsionaalse karistusähvarduse. Vastuseks Riigikohtu varasemale soovitusele analüüsida, kuidas suhestub see karistusraam ülejäänud sanktsioonisüsteemiga, on paralleel tõmmatud üksnes KarS §-ga 137 (ahistav jälitamine). Seega ei ole arvestatud sanktsioonisüsteemi tervikuna, näiteks pole selge, miks väärib ahistav jälitamine rangemat karistust, kui vaimse ja füüsilise tervise kahjustamine (KarS § 121).

- **Eelnõu § 1 p 11: seksuaalse sisuga materjali avaldamise kriminaliseerimine**

Seletuskirjas pole defineeritud, mis on seksuaalse sisuga teos. Kas see on midagi erinevat seksuaalse sisuga materjalist ning milles erinevus seisneb (vrd kuriteokoosseisu pealkirja ja objektiivse koosseisu tunnuseid). Seletuskirjas räägitakse endiselt ka teabetalletuse ja andmete avaldamisest. Soovitame loodavas normis kasutatavad mõisted süsteemselt läbi mõelda.

Samuti jääb arusaamatuks, kuidas erinevad üksteisest koosseisuteod edastamine, avaldamine ja muul viisil kättesaadavaks tegemine, kui seletuskirja järgi ei eelda avaldamine materjali jõudmist määratlemata hulga inimesteni ning avaldamiseks piisab, kui midagi (materjal, teabetalletus või teos?) tehakse kättesaadavaks vähemalt ühele isikule. Kui edastamine on üksnes üks avaldamise vormidest, siis miks on see koosseisupärase teona lisaks avaldamisele koosseisus eraldi nimetatud ning millised teod täidaksid veel *muul viisil kättesaadavaks tegemise* koosseisutunnuse? Selgitust vajab ka muutmise ja töötlemise kui koosseisupäraste tegude sisu ning erinevused.

Seletuskirja kohaselt peab isik, kellest seksuaalse iseloomuga materjali on avaldatud, olema äratuntav. Kuriteokoosseisu enda sõnastusest see ei tulene. Seletuskirja järgi ei ole äratuntavuse kriteeriumi täitmiseks vajalik, et võõrad inimese ära tunneksid, vaid isik peab olema äratuntav temaga lähemalt (või lausa intiimselt) kokku puutunud inimestele. See on väga ebamäärane ega anna selget juhist, mille alusel ning milliste inimeste (tuttavate) perspektiivist tuleb äratuntavust praktikas hinnata.

- **Eelnõu § 1 p 12: seksuaalse sisuga materjali soovimatu edastamine**

Luuakse uus väärteokoosseis KarS § 157^5, millega muudetakse karistatavaks teadvalt teisele isikule tema tahte vastaselt teda oluliselt häiriva seksuaalse sisuga pildi, video või muu teose edastamine. Kui sellega *loodi oht raske psüühikahäire tekkeks*, on tegu kuriteoga, mille eest võib karistada kuni üheaastase vangistusega.

Kehtima jääb KarS § 153^1 (seksuaalne ahistamine), mille järgi on teise isiku *kehalisse* privaatsfääri tungimine karistatav üksnes inimväärikust alandava eesmärgi või tagajärje korral. Pelgalt seksuaalse materjali edastamise eest karistamiseks sellist lisanõuet aga ei ole. Loodava väärteokoosseisu eraldi sätte alla viimine seda vastuolu ei kõrvalda ning ebaloogiline on, et reaalselt inimese kehalisse sfääri sekkuva teo karistatavus eeldab täiendavaid lisatingimusi võrreldes pelgalt seksuaalse materjali saatmisega.

Osutame ka sellele, et *oluliselt häiriva* materjali mõiste abstraktsuse tõttu ei pruugi praktikas olla piisava ettenähtavusega eristav karistatav käitumine pelgalt soovimatust suhtlusest.

Seletuskirja kohaselt muudetakse karistatavaks visuaalse materjali edastamine, kuigi koosseis kasutab sama sõnastust loodava KarS §-ga 157^4 (seksuaalse iseloomuga pilt, video või muu teos), mille kohta on seletuskirjas märgitud, et materjal ei pea olema tingimata visuaalselt tajutav. Jääb mõistetamatuks, miks ja kuidas saab samu mõisteid sarnastes koosseisudes sisustada sedavõrd erinevalt.

Uue eelnõuga on lisandunud kuriteokoosseis, mis eeldab seksuaalse sisuga materjali soovimatu edastamisega raske psüühikahäire *tekke ohu loomist*. Seletuskirja kohaselt peab toimepanijal olema otsene tahtlus psüühikahäire tekitamise ohu suhtes. Kuriteokoosseisu sõnastusest selline järeldus otsesõnu ei tulene. Oht raske psüühikahäire tekkeks on sedavõrd abstraktne ja raskestimõistetav koosseisutunnus, et ilma täiendavate põhjalike selgitusteta ei ole võimalik mõista, kuidas praktikas selle koosseisutunnuse olemasolu tuvastada. Seletuskirjas põhjendatakse selle kuriteokoosseisu loomise vajadust direktiivi 2024/1385 art 7 punkti b nõuetega. Viidatud direktiivi punkt on aga oluliselt konkretiseeritum ning kohustab liikmesriike kriminaliseerima *osalemine koos teiste isikutega* IKT vahendite abil *avalikult nähtavas ähvardavas või solvavas* tegevuses, mis on suunatud isikule, kui selline tegevus võib põhjustada kõnealusele isikule rasket psühholoogilist *kahju*.

- **Eelnõu § 1 p 13: isikuandmete avaldamine isiku tervise kahjustamise eesmärgil**

Sarnaselt eelpool öelduga on ebaselge mõistete *edastamine, avaldamine ja muul viisil kättesaadavaks tegemine* sisu, omavaheline vahekord ning koosseisu tasandil eristamise vajadus. Miks on koosseisus eraldi nimetatud *isikut tuvastavad või tuvastada võimaldavad* isikuandmed, kui isikuandmete mõiste hõlmabki igasugust teavet tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta. Tekib küsimus, kas eelnõu koostajate hinnangul on olemas ka sellised isikuandmed, mis ei tuvasta ega võimalda isikut tuvastada ning nende avaldamine peaks koosseisu alt välja jääma?

Seletuskirjas viidatakse direktiivi 2024/1385 art 7 punktile d, mis on jällegi piiritletum võrreldes loodava kuriteokoosseisuga. Viidatud direktiivi punkt kohustab kriminaliseerima

isiku nõusolekuta IKT vahendite abil *avalikkusele* tema isikuandmeid sisaldava materjali kättesaadavaks tegemine, et õhutada teisi isikuid tekitama kõnealusele isikule füüsilist või rasket psühholoogilist kahju. Seletuskirjas pole direktiiviga nõutust erineva kuriteokoosseisu loomist selgitatud ega põhjendatud.